

Борисенко О. Є. (м. Запоріжжя)

Декілька штрихів до портрету Олександра Бодянського

Особистими споминами про видатного запорізького археолога та пересічну людину
Головний зберігач фондів Національного заповідника «Хортиця»

До того серпневого дня 1973 року, коли я вперше потрапила до табору археологічної експедиції інституту археології АН УРСР, що розташувався поблизу одного з сіл Василівського району, я ніколи не бачила і нічого не знала про Олександра Всеволодовича Бодянського.

В саму експедицію я, тоді студентка першокурсниця Московського історико-архівного інституту, потрапила завдяки своїй добрій знайомій Валентині Черненко і керівнику експедиції, відомому археологу, Василю Івановичу Бідзілі, який, на прохання Валентини, будучи проїздом у Запоріжжя, завітав до нашого дому. Розмова з ним вийшла настільки цікавою, що через пару днів я була вже у таборі, який розташувався в одній із посадок край великого поля. Наступного дня рано вранці, вийшовши зі свого намету, я з подивом побачила розкидані по всьому табору людські черепа, розтягнуті собаками за ніч з намету антрополога Світлани Іванівни Круц.

Раптом з невеличкого намету, що стояла неподалік, з'явилися спочатку п'ятки, потім – худорляве засмагле тіло. З одягу на чоловікові середнього віку, що навколішках спиною виповзав з намету, були тільки чорні широкі сімейні штанці та шляпа. Чоловік легко, але неспішно підвівся і, привітавшись, представився, поцікавившись, хто я і звідки приїхала, а потім пішов у своїх справах. Цей дивак і виявився Бодянським. За сніданком зібрались

переважно робітники. З киян були С. І. Круц та археолог Юрій Болтрик. Олександр Всеволодович вже працював на розкопі.

Подальше знайомство з О. В. розвивалось дуже природньо і невимушено. Відчувалось, що він весь заглиблений у цікаву, добре знану і улюблену роботу. Розповідаючи про свої знахідки і «персональні експедиції» по Запорізькій та Дніпропетровській областях, він часто згадував Капулівку, узбережжя Каховського моря. Очевидно, це були місця йому найбільш дорогі і добре знані. У спілкуванні він був людиною легкою, без тіні зверхнього відношення до людей, зокрема до нас, ще зеленої молоді. З ним можна було бути самим собою і у той же час кожен з нас відчував його повагу до співбесідника і щире зацікавлення розмовою. Проте він більше пропадав на розкопах. Люди, які працювали з Бодянським не один рік, зауважували, що Олександр Всеволодович мав цікаву властивість: він несподівано з'являвся в тій чи іншій експедиції і так же несподівано зникав, часто у тільки йому відомому напрямку.

Жартуючи над такими дивацтвами Всеволодовича, його любили і поважали всі, хто знав. Археологи і почесні гості, які приїздили до експедиції, після привітань завжди задавали одним з перших запитання, чи є в таборі Олександр Всеволодович, бо його присутність завжди гарантувала цікаві спілкування, враження, а також отримання необхідних консультацій. Адже не секрет, що чимало науковців базували своїх дослідження на знахідках Бодянського, відомостями про які він щедро ділився.

Проте надихав він не тільки вчених, але й поетів. Одним з них був київський поет, перекладач та критик Леонід Васильович Череватенко, який майже щорічно приїздив до Запоріжжя, гостював у Бодянського, приймав участь у розкопках. Я познайомилась з Череватенком під час своєї першої експедиції. Якось, прямуючи на розкоп, побачила кремезного чоловіка, який йшов полем назустріч; привітавшись, він витягнув з кишені жменю чебрецю, смачно вдихнув його запах і сказав, що немає нічого прекраснішого від цього п'яного аромату українського степу. Череватенко трепетно відносився до Бодянського, якого любив і який, очевидно, був для нього невичерпним джерелом натхнення.

Я тричі приймала участь в археологічних експедиціях киян і до 1977 року приїздила у гості, але та перша експедиція була для мене найяскравішою. Ті люди, які розкопували стародавні кургани, йдучи попереду Північно-Рогачикської зрошувальної системи, нав'язали мені любов до степу, який був для мене до того часу зовсім нецікавим. Всі без винятку вони здавались мені романтиками, закоханими у професію археолога, минувшину. Таким же романтиком був, без сумніву, і Олександр Всеволодович. Дуже жаль, що він не залишив по собі спогадів. Ми ніколи не дізнаємось, що відчував він і про що думав, вивчаючи свої знахідки, пов'язані з такими далекими часами. Але він писав вірші. Не знаю, чи залишились вони. Декілька з них він читав мені. Вони були присвячені жінкам – прекрасним і таємничим скіф'янкам, сарматкам, що колись населяли ці степи. Тримаючи у руках предмети з такої неймовірно далекої часової відстані, він, на мою думку, гостро відчував зв'язок віків і поколінь і себе як частинку цього безкінечного ланцюга. У той час його улюбленим словом було слово «чудово». І чудовим для нього було так багато у навколишньому світі.

Вечорами, ті з членів експедиції, які не ходили у село дивитись телевізор, збирались біля вогнища і проводили вечір у приємних, а для нас, молоді, пізнавальних розмовах, які у ті часи могли назвати антирадянськими, оскільки йшлося про нашу минувшину, про викривлення її у офіційних виданнях та підручниках з історії. Говорилось зокрема про взяття Перекопу, про Махна. Дуже цікаво, але й дивно мені було все це слухати. З іншого боку, у подальшому саме ці розмови біля вогнища спонукали мене як майбутнього історика надавати перевагу не підручникам, а історичним джерелам. І відтоді джерелознавство стало моїм улюбленим предметом. Під час таких розмов, Бодянський, який не мав вищої освіти (пізніше я прочитала його розповідь про те, що вступивши перед війною до Дніпропетровського університету на істфак, він не зміг довго висидіти, затиснутий між чотирьох стін аудиторії, і одного разу, пішовши з неї до Дніпра, так ніколи і не

повернувшись до університету). Очевидно, він не був знавцем всесвітньої історії, зате став безсумнівним авторитетом у знанні скарбів, що зберегла наша земля. А ще Олександр Всеволодович дуже добре знався на травах. З раночки, прокинувшись раніш від усіх, він заварював чай за своїм рецептом і гостинно запрошував всіх пригоститися. Чай цей був надзвичайно духмяним, але нерідко гірким. Проте ми пили, вірячи у його цілющі властивості, про які О. В. обов'язково докладно розповідав.

Кожен, хто знав Олександра Всеволодовича і працював з ним, може засвідчити, що він дивовижно відчував землю і приховані в ній скарби. В роботі він відзначався надзвичайною працездатністю і ретельністю: у просіяній декілька разів землі з розкопу, тільки він міг знайти непомічені іншими предмети Дивовижними були його руки, тонкі, але водночас мускулясті, які мені важко навіть описати. Порпаючись з дитинства в землі, він довгий час зберігав напрочуд струнку фігуру, а правильні риси його обличчя були не тільки приємними, але й шляхетними. Мені він здавався, особливо, з віком, все більш і більш схожим на його улюбленого Дмитра Івановича Яворницького.

У серпні 1974 року я разом з Сергієм Резниченком, тоді 17-річним хлопцем, який теж працював робітником у експедиції, на запрошення Бодянського, відвідала його домівку на вулиці Братській. Попередньо ми зустрілись на зупинці біля універмагу «Україна», про що свідчить зроблене на пам'ять фото, а потім разом із Олександром Всеволодовичем поїхали до нього. Він познайомив нас зі своєю милою і дуже енергійною дружиною, синами, показав знахідки, розповідаючи про них.

По закінченні інституту я у 1982-1986 роках працювала у обласному краєзнавчому музеї, де теж декілька разів бачила і спілкувалась з Олександром Всеволодовичем, який також був співробітником цього музею. Приємно було відчувати, що тут до нього відносяться з такою ж повагою і любов'ю. Літа вже давались взнаки. Останній раз я бачила його роки за два-три до 1992 року на Хортиці, він приносив свої чергові знахідки до заповідника З цих знахідок нині сформовано фонд Бодянського, який нараховує понад 400 предметів.

Олександр Всеволодович помер у лютому 1992 року. Був непрохолодний, але похмурий день. Присутніх на похованні було небагато (кияни приїхати не змогли, надіслали телеграми співчуття). З присутніх, окрім рідні, пам'ятаю Т. К. Шевченко, директора обласного краєзнавчого музею Г. І. Шаповалова, археологів музею З. Х. Попандопуло, А. Г. Плешивенко, І. М. Тихомолу, якусь громадську організацію представляв пан Бугрим, який приніс з собою кілька прапорів. З іншими я була незнайома. З будинку на Братській ми поїхали до села Петропіль, де у своєму будинку помер Олександр Всеволодович і де його мали поховати. Це невелика хата неподалік від озера. Поряд кілька дерев, рештки дерев'яного паркана. Подвір'я непорядковане, відкрите навколишній природі. І здавалось, що степ починався від самого порогу і тягнувся ген за обрій. Можливо, така необлаштованість відповідала внутрішньому самовідчуттю Бодянського, який не переносив замкнутості у просторі. Ми побачили лежанку, на якій він помер, а поряд – багато книг, серед них «Дніпрові пороги» Д. І. Яворницького.

Дружина Олександра Всеволодовича, згадуючи минулі роки, гарнішала, особливо очі. Пригадала, як побравшись, вони приїхали до Яворницького і як О. В. стидався сказати Дмитру Івановичу, що ця тендітна дівчинка його дружина. Дивно, що при такому способі життя Бодянські зберегли родину, у якій на долю дружини, очевидно, випало чимало труднощів. І ще мені здалося, що його сини зовсім інші за своїм внутрішнім складом люди, ніж Олександр Всеволодович. В цей день я зробила багато знімків, але рука так і не піднялась їх надрукувати. Я не жалкую. В решті решт смерть це тільки коротка мить у порівнянні з цілим життям людини. Нехай він залишиться у пам'яті живим.

Олександр Всеволодович, на мою думку, прожив щасливе життя, оскільки займався улюбленою справою, яка була його змістом. Він залишив по собі світлу пам'ять. Ім'я його як людини і археолога, патріота України Історія назавжди викарбувала на своїх сторінках.